

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Digital Spaces, Material Traces : Investigating the Performance of Gender, Sexuality, and Embodiment on Internet Platforms that feature User-Generated Content

van Doorn, N.A.J.M.

Publication date
2010

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van Doorn, N. A. J. M. (2010). *Digital Spaces, Material Traces : Investigating the Performance of Gender, Sexuality, and Embodiment on Internet Platforms that feature User-Generated Content*. [Thesis, fully internal, Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Nederlandse samenvatting

(Dutch summary)

Introductie

Genderidentiteit, ofwel de ervaring man, vrouw, of iets daar tussenin te zijn, is een zeer belangrijk onderdeel van ons dagelijks leven. Denk alleen al aan de manier waarop we ons elke dag weer kleden, bewegen en introduceren, of hoe we ons gedragen in gezelschap van vrienden, familie en collega's. Bij het merendeel van deze (inter)acties speelt de representatie van mannelijkheid en vrouwelijkheid een grote rol. Wanneer we het hebben over de representatie van genderidentiteit is het vervolgens noodzakelijk om ook aandacht te besteden aan seksualiteit en lichamelijkeheid. Gender en seksualiteit hangen in onze samenleving op 'heteronormatieve' wijze met elkaar samen: 'echte' mannen horen zich mannelijk te gedragen en vallen dus *normaal* gesproken op vrouwen, terwijl 'echte' vrouwen zich vrouwelijk horen te gedragen en daarbij *verondersteld* worden op mannen te vallen. Zo wordt zichtbaar hoe een heersende heteroseksuele norm ervoor zorgt dat mannen/mannelijkheid en vrouwen/vrouwelijkheid eerst oppositioneel van elkaar worden gescheiden om vervolgens samen te komen in de 'natuurlijke twee-eenheid' van het heterokoppel. Met andere woorden, heteroseksualiteit vormt een sociale norm die de gender dichotomie 'man- vrouw' naturaliseert en in stand houdt. Ook het lichaam speelt een belangrijke rol in dit naturalisatieproces, waarin de beleving van genderidentiteit wordt gekoppeld aan het 'geseksueerde' lichaam: mannen zijn mannelijk *omdat* zij een lichaam met mannelijke geslachtskenmerken bezitten en vrouwen zijn vrouwelijk *indien* zij een lichaam met vrouwelijke geslachtskenmerken hebben (en *alleen dan* zijn zij volledig als vrouw dan wel als man te beschouwen). Wanneer we ons tevens bedenken dat seksuele verlangens en praktijken meestal een sterk lichamelijk karakter hebben, wordt duidelijk dat gender, seksualiteit en lichamelijkeheid innig met elkaar zijn verbonden. Samen vormen zij drie belangrijke elementen in de alledaagse beleving en representatie, ofwel 'performance', van identiteit binnen onze sociale omgeving.

Maar wat nu wanneer deze ‘performance’ van identiteit plaatsvindt in een omgeving waar het fysieke lichaam niet direct aanwezig is en iemands gender en seksualiteit dus niet kan worden afgeleid uit de lichamelijke kenmerken die men anders ziet, hoort en voelt? Dit proefschrift onderzoekt hoe de performance van gender, seksualiteit en lichamelijkeheid tot stand komt op het internet, waar mensen kunnen werken, ontspannen en socialiseren zonder fysiek in dezelfde ruimte te verkeren. Gedurende de laatste jaren zijn steeds meer mensen gebruik gaan maken van het internet, mede vanwege de enorme populariteit van websites zoals YouTube, MySpace, Facebook en Twitter. Deze zogenaamde ‘Web 2.0’ applicaties hebben gebruikers de mogelijkheid gegeven om op een simpele manier digitale inhoud (in de vorm van tekst, foto’s en video’s) online te zetten en zo zelf vorm te geven aan hun internet omgeving. Deze inhoud, ook wel ‘user-generated content’ (UGC) genoemd, kan bovendien worden gedeeld met anderen via de sociale netwerken die gebruikers op de verschillende sites opbouwen. Hoewel het voor internetgebruikers altijd al mogelijk was om tekst en beeldmateriaal online te verspreiden (denk maar aan email, chat en homepages), hebben diverse technologische en economische ontwikkelingen zoals de toename van snelle, goedkope internetverbindingen en de vergroting van zowel de capaciteit als het gebruiksgemak van hedendaags ‘Web 2.0’ applicaties geleid tot een enorme stijging van UGC op het internet. Er kan dan ook worden geconstateerd dat een steeds groter deel van onze dagelijkse sociale activiteiten zich afspeelt in de genetwerkte digitale ruimtes van het internet, waar we foto’s uitwisselen, video’s uploaden en bekijken, weblogs bijhouden en sociale netwerken creëren. In deze praktijken zullen gender, seksualiteit en lichamelijkeheid vermoedelijk een belangrijke rol blijven spelen, maar op wat voor manier? In dit proefschrift wordt zodoende antwoord gegeven op de volgende onderzoeksvraag:

Hoe worden gender, seksualiteit en lichamelijkeheid ‘performed’ op internet platforms waar user-generated content centraal staat?

Aan de hand van een literatuurstudie en vier verschillende case studies wordt deze vraag beantwoord. In deze samenvatting zal iedere studie eerst apart worden besproken, voordat in de samengevatte conclusie alle resultaten samen worden geëvalueerd.

Studie 1: Nadenken over gender en het internet: verleden, heden en toekomst

De eerste studie bestaat uit een bespreking en evaluatie van de literatuur over gender en het internet die sinds de vroege jaren ’90 is verschenen. Het

voornaamste doel van deze studie is om de lezer bekend te maken met de belangrijkste ideeën en onderwerpen uit dit specifieke vakgebied. Hoewel de bespreking zeker niet alle studies en onderwerpen behandelt, biedt het een perspectief op de manier waarop de relatie tussen gender en het internet is bediscussieerd in de academische literatuur van de laatste twee decennia. Het belangrijkste argument dat in deze studie uiteen wordt gezet is dat het onderzoeksveld grofweg verdeeld kan worden in drie invalshoeken: een benadering die gender conceptualiseert als een aspect van online identiteitsconstructie, een benadering die gender behandelt als onderdeel van sociaal-economische structuren van internetgebruik en toegang, en een benadering die focust op de wederzijdse vormgeving van gender en digitale technologieën zoals het internet. Aan de hand van een evaluatie van diverse studies wordt betoogd dat de eerste twee benaderingen vaak gender-essentialistische en/of technologisch-deterministische neigingen bevatten die de gesitueerde, lichamelijke en alledaagse ervaringen van internetgebruikers over het hoofd zien. De derde benadering bestrijdt deze neigingen door de nadruk te leggen op de verschillende praktijken en ruimtes waarin gender en internettechnologie elkaar beïnvloeden en vormgeven. De drie benaderingen worden vervolgens beoordeeld in relatie tot hun respectievelijke waarde en relevantie voor toekomstige studies naar zogenaamde ‘Web 2.0’ internetapplicaties, waarmee digitale inhoud kan worden gedeeld door gebruikers. Uiteindelijk wordt geconcludeerd dat de sociale en technische aspecten van Web 2.0 applicaties niet voor een breuk zorgen met de erkende onderzoekstraditie binnen het vakgebied, maar dat zij eerder dezelfde soort vragen zullen oproepen. Deze vragen zullen echter opnieuw moeten worden geformuleerd op een manier die recht doet aan de culturele, technologische en economische omstandigheden van onze huidige tijd. Op deze manier biedt deze literatuurstudie een historische achtergrond voor de vier empirische case studies die volgen, waarbij zij tevens gepositioneerd worden in een breder onderzoekslandschap.

Studie 2: Een lichaam van tekst

De eerste empirische case studie onderzoekt hoe de bezoekers van twee verschillende IRC ‘kanalen’ hun lichamelijke genderidentiteit performen in relatie tot hun seksuele identificaties en verlangens. IRC is een van de eerste op tekst gebaseerde chatprogramma’s op het internet, waar mensen onder een pseudoniem (een ‘nickname’) met elkaar kunnen converseren in een grote diversiteit aan chatruimtes, ook wel ‘kanalen’ genoemd. Iedere bezoeker kan vervolgens ook zelf kanalen aanmaken en mensen uitnodigen om in zijn of haar

kanaal te socialiseren. Deze vergelijkende case studie focust op twee kanalen: een die voornamelijk wordt bevolkt door heteroseksuele bezoekers en een die speciaal in het leven is geroepen voor en door homoseksuele mannen. Aangezien deze kanalen alleen uit tekst bestaan is het hier dus de vraag hoe de bezoekers van beide kanalen hun gender, seksualiteit en lichamelijke performen via tekstuele interacties zonder dat deze vergezeld worden van grafisch materiaal. Door middel van een discoursanalyse van de conversaties gedurende een periode van vijf weken zijn drie 'interpretatieve repertoires' geïdentificeerd: het 'echte lichaam' repertoire, het 'fallische' repertoire en het 'fysieke bewegingsrepertoire'. Al deze repertoires bevatten referenties naar de lichamelijke aspecten van gender en seksualiteit in het alledaagse leven van de bezoekers, hetgeen suggereert dat het lichaam en lichamelijke een belangrijke rol speelt in de tekstuele identiteitsperformances in beide kanalen. Deze herhaaldelijke referenties aan alledaagse lichamelijke leiden echter tot een bevestiging van de veronderstelde connectie tussen gender en het binair geseksueerde lichaam, wat vervolgens zorgt voor een inperking van de mogelijke alternatieve gender performances in deze digitale, tekstuele kanalen. Dit geldt voor zowel het 'hetero' als het 'homo' kanaal. Uiteindelijk wordt geconcludeerd dat het discours in beide kanalen wordt geconstrueerd door bezoekers die hun alledaagse lichamelijke ervaringen meenemen naar een online omgeving, in dit geval IRC. IRC mag dan een tekstuele omgeving zijn, in tegenstelling tot de meeste hedendaagse grafische ruimtes op het internet, maar dit betekent niet dat het lichaam minder aanwezig is. Conventionele opvattingen over het geseksueerde lichaam structureren en limiteren ook hier de performances van gender en seksualiteit.

Studie 3: Schrijven vanuit ervaring

De tweede empirische case studie concentreert zich op de manier waarom Nederlandse en Vlaamse weblog auteurs via tekstuele en visuele middelen hun online genderidentiteit performen. Daarnaast wordt gekeken naar hoe deze vormen van zelfpresentatie zich verhouden tot het onderzoeksgebied dat zich richt op gender en 'computer-mediated communication' (CMC). Als derde aspect van deze studie wordt onderzocht hoe deze praktijken vormgeven aan de genderidentiteit van de weblog als traditioneel mannelijke technologie. Op deze manier combineert de studie een focus op online identiteitsformatie met een onderzoeksperspectief dat ontvankelijk is voor de wederzijdse vorming van gender en nieuwe media technologie. Na een descriptieve analyse van een sample van honderd Nederlandse en Vlaamse weblogs, waarin de demografische gegevens van iedere weblog auteur zijn beschreven, zijn vier van deze 'blogs' onderworpen aan een kwalitatieve inhoudsanalyse. Uit deze analyse blijkt dat de

weblog auteurs (twee mannen en twee vrouwen) hun genderidentiteit performen door middel van tekstuele en visuele narratieven die alledaagse lichamelijke praktijken beschrijven, welke nauw gerelateerd blijven aan het traditionele binaire gendersysteem. Toch blijken deze performances van mannelijkheid en vrouwelijkheid meer diffuus en heterogeen dan sommige onderzoekers in het onderzoeksveld van gender en CMC hiervoor hebben verondersteld. Bovendien wordt beargumenteerd dat de traditioneel vrouwelijke praktijk van het dagboek bijhouden, die op deze weblogs sterk terug is te vinden, kan worden gezien als een bestrijding van het idee dat de weblog een mannelijke communicatietechnologie is. Dit demonstreert vervolgens dat het alledaagse gebruik van mediatechnologieën cruciaal is voor de manier waarop deze technologieën worden geïnterpreteerd als mannelijk of vrouwelijk.

Studie 4: De banden die binden

De volgende case studie richt de aandacht op MySpace; een van de meest populaire sociale netwerksites ter wereld. De studie onderzoekt hoe een groep Nederlandse MySpace vrienden, wiens profielen onderling aan elkaar gelinked zijn, binnen hun netwerk gebruik maken van tekstuele en visuele artefacten (zoals digitale foto's en hyperlinks) om zo hun genderidentiteit, seksualiteit en vriendschappen te performen. Hiervoor zijn gedurende een periode van vijf weken alle verzonden 'comments' binnen dit vriendennetwerk verzameld (comments zijn multimediale opmerkingen die door vrienden op elkaars profiel worden geplaatst). De studie concentreert zich voornamelijk op de relatie tussen affectieve netwerken, diverse vormen van grensoverschrijding en gender performance. Uit de analyse van de comments blijkt dat in dit specifieke netwerk de uitingen van genegenheid en liefde door alle vrienden onderling worden verspreid, wat een wederkerige golf van meervormig verlangen teweeg brengt. Dit zorgt er vervolgens voor dat de heteroseksuele gendernormen die gelden in onze samenleving herhaaldelijk worden ondermijnd. Er wordt geconcludeerd dat de leden van dit vriendennetwerk gebruik maken van ironische en grensoverschrijdende stijlmiddelen, in de vorm van digitale tekst en beelden, om zo erkend te worden als lid van de groep en tegelijkertijd op een performatieve manier hun sociale netwerk vorm te geven. Deze vormgeving vindt plaats op zowel cultureel als materieel en technologisch niveau.

Studie 5: Hou het 'echt'

In de vierde en laatste case studie wordt een analyse uitgevoerd op een sample van honderd digitale 'amateur' pornovideo's op YouPorn. YouPorn is een zogenaamde 'video-sharing' site (zoals YouTube) waarop gebruikers

zelfgemaakte of gerecyclede pornovideo's kunnen uploaden en distribueren. De studie onderzoekt op kritische wijze een aantal academische publicaties waarin gesteld wordt dat nieuwe mediatechnologieën, zoals het internet, ruimte vrijmaken voor de seksuele emancipatie van voorheen gemarginaliseerde groepen, waaronder niet alleen queer en transgender personen maar ook 'alledaagse' mensen met dikke, harige, of oude lichamen. Dit zou vervolgens leiden tot meer diverse, alternatieve, en 'authentieke' representaties van gender en seksualiteit dan gewoonlijk is toegelaten in commerciële pornografie. Op deze wijze brengt de studie zaken als pornografische representatie, de deelnemingscultuur van het Web 2.0 en de visuele constructie van 'echtheid' en 'authenticiteit' in verband met de in dit proefschrift centrale kwesties van gender, seksualiteit en lichamelijkeheid. Er is voor 'amateur' video's gekozen omdat deze video's de kijkers het idee moeten geven dat de beelden op het scherm 'echt' en dus niet gefingeerd zijn. Het is dan vervolgens de vraag hoe deze authenticiteit wordt geconstrueerd in relatie tot de performance van gender, seksualiteit en lichamelijkeheid. Uit de analyse van de video's blijkt dat het gevoel van 'echtheid' en 'authenticiteit' wordt opgeroepen door de stijl waarin de video's zijn opgenomen: de beelden zijn vaak van slechte kwaliteit. Dit komt overeen met andere 'reality' genres zoals homevideo's, surveillance beelden en low budget documentaires. Daarnaast laat de analyse zien dat de seksuele performances in de video's sterk gestructureerd zijn door het standaard repertoire aan posities en beeldperspectieven afkomstig uit de commerciële pornografische beeldcultuur. Dit heteronormatieve 'pornoscript' bepaalt dus welke performances er in beeld worden gebracht (en de manier waarop ze in beeld worden gebracht) in deze 'amateur' video's. Tegelijkertijd zorgt hun vermeende 'echtheid' voor een naturalisatie van deze beelden, wat ertoe leidt dat de seksistische genderideologie die wordt uitgedragen in de video's als 'natuurlijk' en 'normaal' kan worden beschouwd: het is alledaagse seks bedreven door doorsnee mensen. Uiteindelijk wordt geconcludeerd dat YouPorn niet zozeer een ruimte biedt voor alternatieve seksuele representaties, maar zichzelf eerder manifesteert als een plaats waar (amateur) pornografie, online deelnemingscultuur en de representatie van 'echtheid' samenkomen en zo een conservatieve en seksistische genderideologie in stand houden.

Conclusie: Connecties maken

Terugkijkend op de uitkomsten van de vier case studies kan de conclusie worden getrokken dat de online performance van gender, seksualiteit en lichamelijkeheid op een complexe manier is verweven met zowel de fysieke inbedding van mensen in hun alledaagse leven, als de media technologieën die door deze

mensen worden gebruikt om hun alledaagse ervaringen uit te breiden naar digitale locaties. Om deze reden is afgezien van het gebruik van de term 'cyberspace' om de dynamische digitale omgevingen van het internet te beschrijven. Deze omgevingen kunnen niet meer los worden gezien van de fysieke, politiek-economische en sociale condities waarin zij zijn ontstaan en zijn dan ook gelijktijdig materieel concreet, sociaal gereguleerd en discursief geconstrueerd. Het concept 'cyberspace' is daarentegen door de jaren heen geassocieerd met retrofuturistische visies waarin een passief lichaam wordt achtergelaten voor het scherm terwijl een actieve geest kan ontsnappen in een virtuele wereld van pure informatie. Dit soort visies hebben geresulteerd in een ahistorische en technologisch-deterministische opvatting van virtualiteit als radicaal verschillend van realiteit. Als dit proefschrift echter iets heeft laten zien dan is het wel dat de virtuele werelden van het hedendaagse internet alles behalve losgekoppeld zijn van de alledaagse, gesitueerde en lichamelijke werkelijkheid van de mensen die deze werelden bevolken. Virtualiteit, zo moet worden geconcludeerd, is niet het tegenovergestelde van realiteit maar vormt een inherent onderdeel van onze dagelijkse werkelijkheid. Hoewel virtuele fenomenen geen concrete of materiële substantie hebben, spelen zij wel een belangrijke rol in onze sociale levens als 'immateriële' vermogens. Men zou echter ook kunnen zeggen dat de virtuele omgevingen en praktijken op het internet wel degelijk een soort van materialiteit bezitten, ook al is deze materialiteit van een kwalitatief andere categorie: we zouden moeten spreken van een 'digitale materialiteit'. Dit betekent dan dat in de digitale ruimtes van de diverse internetapplicaties het virtuele en het concrete met elkaar samenvallen, waarbij de 'immateriële' vermogens van virtualiteit worden *gematerialiseerd* in de vorm van digitale objecten die zowel tekstuele als grafische gedaantes kunnen aannemen.

Wanneer we nu opnieuw kijken naar de online performance van gender, seksualiteit en lichamelijkeheid, kan als eerst worden opgemerkt dat deze drie elementen van identiteitsconstructie beschouwd moeten worden als 'virtuele' fenomenen: het gaat hier immers niet om concrete, materieel bestaande substanties, maar eerder om een variëteit aan ervaringen, verlangens en regulerende normen en waarden die continu gerealiseerd moeten worden door middel van materieel-discursieve praktijken. Zelfs de beleving en performance van lichamelijkeheid is niet alleen afhankelijk van het fysieke lichaam maar hangt ook af van een combinatie van culturele, psychologische en medische praktijken, wat inhoudt dat lichamelijkeheid niet gelokaliseerd kan worden in een 'natuurlijk' stabiel lichaam. Gender, seksualiteit en lichamelijkeheid komen dus tot stand tijdens processen van geleefde sociale en materiële relaties. De case studies

hebben gezamenlijk laten zien hoe deze 'geleefde sociale en materiële relaties' zich hebben uitgebreid naar diverse digitale ruimtes, waar zij onderhandeld worden in (en mogelijk gemaakt worden door) assemblages van belichaamde internetgebruikers, culturele vertogen en media technologieën. Deze assemblages produceren digitale configuraties van lichamelijke, gender en seksualiteit die kwalitatief verschillen van hun realisatie en materialisatie in fysieke ruimtes, maar hier gelijktijdig ook een nauwe band mee behouden. De digitale ruimtes van internetapplicaties zoals IRC of MySpace zijn dus niet alleen virtuele omgevingen, maar zijn tevens doortrokken van de materiële sporen van lichamelijke, in de vorm van digitale teksten, foto's en video's die worden gemobiliseerd in de online performance van gender en seksualiteit. Hoewel deze praktijken in principe de mogelijkheid bieden om nieuwe invullingen te geven aan gender, seksualiteit en lichamelijke, bijvoorbeeld door traditionele verbeeldingen van de relatie tussen gender en het lichaam via digitale media te herschikken, hebben de case studies in dit proefschrift aangetoond dat een meerderheid van de internetgebruikers de mogelijkheden van deze mediatechnologieën aanwendt om bestaande normen rondom gender en seksualiteit te handhaven in plaats van te betwisten.

